

La traducció al català de *Flush, una biografia*, de Virginia Woolf (1988): l'Europa del segle XIX narrada per un gos poeta

Jordi Fernando Aloy
Director d'Editorial Meteora i traductor
jfernando@editorialmeteora.com

Resum

Cap al final del 1987, Edicions Destino va contactar amb mi perquè fes la traducció de *Flush, una biografia*, de Virginia Woolf. En aquest article explicaré el meu coneixement de la figura literària de Woolf; com s'ha considerat *Flush* en el conjunt de l'obra d'aquesta autora; les dificultats culturals i lingüístiques que vaig tenir a l'hora de traduir; com va ser considerada la meva feina en l'edició del llibre; la relació editor-traductor amb Edicions Destino, i la repercussió que va tenir aquesta traducció.

Paraules clau: Virginia Woolf; *Flush*; 1988 Catalan translation; published by Edicions Destino; Barcelona.

Abstract. *The Catalan translation (1988) of Flush, una biografia: 19th century Europe told by a poet dog*

How, in late 1987, Destino publishers contacted me to do the translation of Virginia Woolf's *Flush, a biography*. Which was my knowledge of the literary figure of Virginia Woolf? How was *Flush* considered as the overall work of Virginia Woolf? What kind of cultural and linguistic difficulties I found during the translation of *Flush*? How was my work considered in the book's edition? Under what conditions the publisher-translator relationship was conducted with Destino? Which was the impact of the issue of *Flush* in its Catalan translation?

Keywords: Virginia Woolf; *Flush*; 1988 Catalan translation; published by Edicions Destino; Barcelona.

D'aquell principi d'hivern del 1987 ja han passat més de vint-i-cinc anys, però hi ha detalls que recordo com si fos ara mateix. Jo treballava de tècnic editorial amb jornada intensiva, de 8 a 3, la qual cosa em permetia o bé fer unes profitoses migdiades o bé buscar-me un sobresou aprofitant els quatre anys i mig d'anglès a l'Institut d'Estudis Nord-americans i la carrera de Filologia Catalana.

I va ser un dia que feia fred del final del 1987 quan vaig entrar a les dependències de Destino, en un pis del carrer del Consell de Cent, 425, de Barcelona. La mítica Destino de Vergés i Teixidor, del Premi Nadal, de Josep Pla, de Nèstor Luján, de Laforets, Celas i Matutes... I jo, un xicotet d'un barri obrer com Sants, impressor d'ofici, caixista per a més detalls —prehistòria pura, vaja—, em sentia d'allò més cohibit perquè no havia treballat mai per a ells i m'havien trucat dient-me que em volien encarregar una traducció.

En aquella època, l'única referència que jo podia oferir en traducció literària era la que havia acabat de fer per a l'editorial Pleniluni d'Alella de *Les daurades pomes del sol*, de Ray Bradbury... Doncs es veu que els devia agradar molt perquè l'editor de Destino amb qui parlava, del qual lamento moltíssim haver oblidat el nom, em deixa anar que té, per a mi, una novel·la de Virginia Woolf.

Com que em devia veure la boca un pam oberta i els ulls com dues taronges, em va dir dues mentides piadoses; bé, de fet van ser més mentides que piadoses: que la novel·leta en qüestió era una obra menor i que era el primer cop que es traduïa al català, ja que «durant la guerra se n'havia fet una, però estava perduda», etcètera, etcètera. Pobra Roser Cardús... pobres traductors.

I és clar, aleshores, encara que a molts avui els pugui semblar impossible, era molt difícil esbrinar si aquest fet era veritat o no, perquè les paraules Google i Viquipèdia no se sentien ni als capítols de *Star Trek*, i per no tenir, no teníem ni correu electrònic ni Internet, ni mòbils; en fi, el clan de l'ós de les caverne... I a més, si a un noi de poc més de trenta anys, amb la llicenciatura de filologia encara fresca, li dius que traduirà al català «per primer cop» una novel·la de Virginia Woolf, quin interès pot tenir aquest noiet a demostrar que això no és cert? Doncs m'ho vaig creure i prou. I vaig tenir la gosadia (la joventut és molt agosarada), de traduir al català *Flush, una biografia*, de Virginia Woolf.

D'aquell moment en recordo també que vaig pensar que, deu o quinze anys abans del dia que vaig entrar a Destino, l'única cosa a què em remetia el nom de Virginia Woolf era al títol d'aquella pel·lícula de Liz Taylor i Richard Burton, que per cert és un punyeter joc de paraules que no té res a veure amb la gran escriptora anglesa.

Direu, caram, no et sonava de res? La causa de la meua ignorància té profundes arrels historicopolítiques. Si repasseu els manuals de literatura universal que es feien servir al Batxillerat als col·legis dels anys seixanta, comprovareu astorats que els autors anglosaxons més moderns que s'estudiaven eren Dickens i Mark Twain. Potser una miqueta de Byron, un mínim pessic de Wilde i cap a la universitat, que allà ja us explicaran la vida i miracles de tots aquests degenerats...

El problema dels plans d'estudis de l'època, com potser alguns de vosaltres recordareu, és que el segle xx era just al final de tots els llibres i, com que en aquella època no fèiem vagues però resàvem molt, doncs no acabàvem cap programa. Això sí, el *Cantar del Mio Cid*, que anava davant de tot, us el podia recitar de memòria, però de Virginia Woolf, ni el més mínim borrall.

I va ser, recordo, ja ben entrats els setanta, quan després de la meua jornada laboral a la impremta preparava l'accés a la universitat per quan fes els vint-i-cinc anys, que un professor de literatura d'una acadèmia ubicada a la Pedrera, a la flamant Casa Milà de Gaudí, va pronunciar el nom de Virgínia Woolf i vaig saber

que no tenia res a veure amb cap pel·lícula en blanc i negre d'una parella tan pro-pensa a barallar-se com a beure whisky.

Gràcies a aquell home, vaig sentir per primer cop paraules com Bloomsbury, vaig saber per què Woolf va ser una dona tan pintada i fotografiada per artistes importants, vaig enlluernar-me amb els comentaris que aquell professor feia de la seva obra, de la seva vida apassionada, dels problemes psíquics, de l'experimentació literària constant, de l'afany per contradir l'Anglaterra de sempre, i per la tràgica mort, carregada de símbols i de transcendència.

Gràcies a aquell professor de la Pedrera, que per cert era un home condemnat a ensenyar en les acadèmies tronades de l'època perquè era un represaliat polític, vaig aprendre qui era Virginia Woolf, aquella gran escriptora que, deu anys després, em vaig trobar al carrer del Consell de Cent, entre Bailèn i passeig de Sant Joan, en part per canviar-me la vida.

Us he dit que les mentides van ser dues. I és que en aquell moment recordo com si fos ara que *Flush* em va ser definida com una obra menor de la Woolf. Una percepció, per cert, que en la majoria de manuals existents encara no s'ha rectificat, perquè vull dir ben alt, almenys a tots aquells de vosaltres que encara no hàgiu tingut ocasió de llegir aquest llibre, que tractar *Flush, una biografia* d'obra menor és una profunda fal·làcia i pràcticament un insult a l'escriptora. I us ben asseguro que no és orgull de traductor, sinó constatació de lector.

Tots els qui hem traduït obres literàries sabem que, un cop lliurada la traducció (i potser un cop rellegida quan en reps l'exemplar editat), aquell text difícilment tornarà a ser davant dels teus ulls, no pas perquè hi hagi agafat mania, sinó perquè la feina de traduir demana tant d'esforç, exigeix tanta implicació en l'obra i en l'estil de l'autor, que el traductor acaba, diguem-ne, saturat de l'original.

I ha estat justament per a aquesta taula rodona que fa pocs mesos vaig rellegir *Flush*, amb un avantatge molt gran: que no m'estava rellegint a mi, que és el que passa quan acabes de traduir un text, sinó que el pas dels anys havia facilitat que, realment, rellegís Virginia Woolf.

Us he de dir, us he de jurar si convé, que la frescor, la pervivència, la qualitat literària d'aquesta maltractada «obra menor» no només han resistit el pas del temps, sinó que, com si hagués envellit dins una bóta de roure bordelès, el text de Woolf ens arriba avui ple de força, ple de vigor i, sobretot, ple de literatura... Una literatura, per cert, que tots aquests que volen inventar la novel·la postmoderna o postpostmoderna del XXI haurien de llegir obligatòriament per intentar poder besar un dit del peu de Woolf.

Partint d'una idea extraordinària, que un gos simpaticot ens expliqui la vida i miracles de la poetessa Elizabeth Barrett per l'Anglaterra victoriana acabada d'estrenar i per la Itàlia en construcció de mitjan segle XIX, tenim, avui dia, una visió extraordinària i força diversa de la societat europea de l'època, amb una dualitat nord-sud de tanta actualitat que en segons quins passatges de l'obra gairebé fa esgarriar.

Com totes les obres que es tradueixen, *Flush* va presentar certs problemes lèxics o de context històric o lingüístic, que vaig mirar de solucionar tan bé com vaig poder, però el principal repte a què em vaig haver d'enfrontar va ser fer

mans i mànigues perquè l'obra de Woolf, llegida en català, perdés el mínim possible de la qualitat original.

Estar a l'alçada de l'estil i de la qualitat literària de Virginia Woolf no és feina fàcil ni per al més dotat dels traductors, i jo, sincerament, vaig fer el que vaig poder amb els recursos d'aleshores i amb el que aleshores sabia.

Potser el que més recordo que em va costar va ser trobar, en català, totes les paraules existents amb tots els matisos possibles sobre tot allò relacionat amb el món de les olors. L'exactitud del lèxic olfactiu, que Virginia Woolf usa amb gran riquesa i encert en el llibre per descriure tot l'univers de sensacions d'un cocker spaniel quan va pel món, va ser una de les preocupacions més grans que vaig tenir, i recordo, d'alguna manera, que en aquells anys triomfés una novel·la com *El perfum* em va encoratjar a trobar en català totes les paraules, totes les expressions que calia per descriure exactament, per exemple, què sent un gosset criat al camp i a l'aire lliure quan entra en una casa londinenca plena de velluts, catifes, tapisseria, lliurees, fustes nobles, olors de colònies i refinats menjars que són a mig guisar en unes misterioses cuines soterrànies.

Recordo també que vaig lluitar per no haver de fer notes a peu de pàgina referides a la traducció. Penso que la figura del traductor és l'últim que s'ha de veure en una traducció. Però finalment en vaig incorporar unes quantes (cinc o sis en total) que avui, amb l'ajuda extraordinària dels buscadors d'Internet, trobaríem del tot prescindibles. Potser només una, referida a unes paraules rimades que Elizabeth Barrett va usar en un dels seus poemes, seria digna de ser mantinguda perquè s'entengués l'explicació. La resta, almenys segons el meu criteri actual, no hi apareixerien, perquè trigaríem més a redactar-les que a trobar-ne l'aclariment a Google.

La novel·la, però, té un seguit de notes a peu de pàgina (o a final de llibre, en l'edició de 1988) de Virginia Woolf mateixa, en les quals et dona una esplèndida informació en què adverteixes l'encreuament de gèneres de l'obra, perquè el que sembla d'entrada una novel·la sobre la vida d'un gos acaba sent per al lector una biografia novel·lada d'Elizabeth Barrett i un estudi literari de la seva poesia i la seva escriptura en general. I aquesta va ser, també, una de les altres dificultats de la traducció, perquè el to del discurs havia d'oscil·lar entre la llibertat de la ficció pura i el registre més mesurat de la biografia o l'assaig filològic.

Fent un esforç de memòria, i ja passant a detalls més sòrdids, he recuperat la meua pròpia imatge traduint *Flush* no pas davant d'una màquina d'escriure elèctrica més o menys sofisticada, que era el normal cap a la meitat dels vuitanta, sinó davant d'una meravella de les noves tecnologies: un Amstrad, un, diguem-ne, ordinador que de fet era un simple processador de textos amb una pantalla verda que se't menjava la vista i un disquet més o menys gruixut que feia de disc dur, de disc tou i de disc compacte, perquè en realitat era l'únic que hi havia més enllà de la carcassa.

Esmentaré el petit detall que, evidentment, no teníem connexió a Internet, entre altres coses perquè tampoc no hi hauríem trobat res, a la xarxa. Ah, i el programa de tractament de textos es deia LocoScript, tot un avís per a navegants. De fet, el meu principal repte com a traductor no va ser encertar en català la correspondència més correcta i exacta de l'original anglès de Virginia Woolf, sinó

recordar-me de polsar les tecles Control+S abans que es pengés l'Amstrad o que saltessin els ploms de casa, incident força freqüent en l'època. Quants traductors i traductores no han estat al caire del suïcidi després que pàgines i pàgines de glorioses traduccions s'hagin volatilitzat per culpa d'un tall de llum o d'un ordinador assedegat de sang?

Pel que fa a l'aspecte econòmic de la traducció, haig de dir que Destino em va pagar puntualment la mítica quantitat de 700 pessetes per pàgina traduïda de 2.100 espais. I molta joventut dirà, per què 2.100 espais? Doncs perquè era el resultat de multiplicar 30 línies de text per 70 espais per línia, que era el que més o menys cabia en un foli mecanoscrit interlineat a doble espai. Total, que *Flush, una biografia* es va convertir en 120 pàgines escrites en català, que a 700 pessetes la pàgina són 84.000 pessetes, o sigui més o menys un d'aquests bitllets de 500 euros que ara prohibiran perquè els qui tenen diner negre a casa s'hagin de comprar un armari nou.

I posats a recordar impertinències, recordaré que la retenció de l'IRPF era del 10 per cent, sí, sí, del 10 per cent. Menys de la meitat del pornogràfic 21 per cent actual. En fi, que de vegades val la pena tirar mà dels records per adonar-nos del xoriçam que viu, i molt bé, a les nostres costelles.

Edicions Destino ja tenia en aquella època la delicadesa d'esmentar el nom del traductor en un lloc destacat de la portada del llibre, que cal no confondre amb la coberta, sinó que normalment és la pàgina tres. Aquesta deferència ja era remarcable aleshores, perquè la majoria d'editorials relegaven el nom del traductor a la pàgina de crèdits i en cos 7, entremig de copyrights, ISBN i dipòsits legals, o sigui la pàgina del llibre que la gent normal no llegeix, amb la qual cosa podies dedicar la vida a fer una llarga i fructífera carrera com a traductor en el més absolut dels anonimats. Agraeixo per tant a Destino que col·loqués el meu nom en un decentíssim cos 12 sota el nom de Virginia Woolf i el títol del llibre a la portada de la novel·la.

La repercussió que va tenir l'obra en els mitjans de l'època, francament, no la recordo. Això ja em demostra que no devia ser per tirar coets. No obstant això, recordo alguna crítica amable i algun escrit de benvinguda de l'obra al panorama editorial català. I recordo també que, llavors, gràcies a la crítica d'un diari, vaig saber que havia existit la traducció de Roser Cardús, aquella traducció, segons em van dir, «perduda, de l'època de la guerra».

Espero que, si algú s'entreté a comparar les dues traduccions i alguna en surt rebregada, hi hagi clemència i silenci pietós per a la pitjor i es lloï degudament la millor. La meva traducció va estar feta des de la gosadia, però també des de la valentia i l'energia que només la joventut pot donar. I la meva traducció de *Flush, una biografia* també va ser una traducció d'abans d'una guerra, la dels Balcans, la que va avergonyir una Europa que es creia immunitzada d'aquelles crueltats, la mateixa Europa que 150 anys abans ens narra *Flush*, el cocker spaniel d'Elizabeth Barrett. Espero que aquest detall serveixi per recordar que la vida és un pèndol i que el fet que una cultura com la catalana es pugui permetre el luxe de traduir una obra de Virginia Woolf cada tres o quatre dècades no deixa de ser un signe de vitalitat que hauríem de procurar preservar en el futur.